

Рецензент:
Литовченко С.В.,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ ГРИ В ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Володимир Шевченко
м. Київ

У статті висвітлено методику навчання ігор дітей дошкільного віку. Розкрито методи та прийоми формування гри в дошкільників з порушеннями слуху. Вказано на роль педагога в керівництві ігровою діяльністю дітей з порушеннями слуху дошкільного віку.

Ключові слова: дошкільники з порушеннями слуху, гра, ігрова діяльність, керівництво іграми.

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИГРЫ В ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

В статье освещена методика обучения игры детей дошкольного возраста. Раскрыты методы и приемы формирования игры у дошкольников с нарушениями слуха. Указано на роль педагога в руководстве игровой деятельностью детей с нарушениями слуха дошкольного возраста.

Ключевые слова: дошкольники с нарушениями слуха, игра, игровая деятельность, руководство играми.

METHODS AND TECHNIQUES OF PLAY IN PRESCHOOLERS WITH HEARING IMPAIRMENT

In the article the methods of teaching the game of preschool children. Discloses methods and techniques of forming game in preschoolers with hearing impairments. Pointed to the role of the teacher in the management of game activity of children with hearing preschool children.

Key words: preschool children with hearing impairments, game, game activities, leadership games.

Методика навчання гри дітей з порушеннями слуху спирається на закономірності гри чуючих, але в ній враховуються особливості, притаманні дошкільникам з порушеннями слуху. (Г. Вигодська).

При правильному і послідовному керівництві дорослих гра стає важливим засобом морального, розумового і мовного розвитку дітей з порушеннями слуху. Через формування і збагачення предметної та ігрової діяльності можна впливати на ті сторони розвитку дитини, які страждають через зниження слуху.

Успішна організація ігор неможлива без влаштування у групах ігрових куточків, які включають стелажі з іграшками, а також килимове покриття, на якому розташована частина іграшок. В ігрових куточках проводяться заняття з сюжетно-рольових і дидактичних ігор та організуються вільні ігри дітей. Обладнання ігрових куточків має

відповідати віку дітей і основним завданням ігрової діяльності на кожному етапі навчання.

Тут розташовуються і таблички зі словами та фразами, які позначають іграшки, ігрові приналежності, дії з ними, а в міру ускладнення ігор - назви професій, трудових дій людей, позначення їх взаємин.

Для оснащення ігор на повітрі слід виділити кілька ляльок, іграшок-трансформерів, машинок, а також передбачити спеціальні іграшки для піску, снігу, води (формочки, совки, лопатки, відра, лійки тощо).

При роботі з дітьми дошкільного віку, важливо викликати інтерес до ігор, бажання грати, засвоїти предметні дії з іграшками, навчити переносити дії, здійснювані з одними іграшками, на інші. На цьому етапі закладаються передумови майбутньої сюжетної гри. У більшості випадків діти з порушеннями слуху не вміють грати з сюжетними іграшками, а обмежуються маніпулюванням, тобто крутять іграшки, перекладають з місця на місце, безцільно возять машини або водять ляльок по кімнаті. Ігри носять нетривалий характер і швидко закінчуються.

Вихователь привертає увагу дітей до іграшок, формує предметні дії, показує різні способи дій з однією іграшкою. Під предметними діями розуміються історично сформовані, закріплені за окремими предметами громадські способи їх вживання.

Предметні дії - необхідна передумова гри. На початкових етапах ігрова дія пов'язана з предметом, в ролі якого виступає сюжетна іграшка (лялька, зайчик, машина), з якою відбуваються дії типу «погуляти», «погойдати», «покатати». Залучення інших сюжетних іграшок - посуду, одягу, конструктора і т.п. дозволяє збільшити кількість ігрових дій. На цьому етапі навчання гри основна увага спрямовується на розгортання та позначення умовних предметних дій в грі. Вихователь показує різні способи дій з однією іграшкою. На одних заняттях він показує дітям, як годувати ляльку, фіксуючи їх увагу на предметних діях: як правильно користуватися ложкою, чашкою, серветкою. На інших заняттях з нею гуляють, вкладають спати і т.д.

Маленька дитина не вміє виконувати ігрові дії за наслідуванням вихователя. Тому спочатку дитина одночасно виконує ті ж дії з аналогічною іграшкою. У деяких випадках, діючи з однією іграшкою, вихователь вчить дітей відтворювати дії відображено, слідом за ним, чергуючи дії дитини з власним показом, а в окремі моменти керуючи рукою малюка.

Вихователь спонукає дітей уважно розглядати іграшки, порівнювати їх, розвиваючи увагу, пам'ять. Основні іграшки, які використовуються на цьому етапі, - ляльки, іграшки-трансформери, іграшки-тварини (ведмедик, зайчик, собака, кішка), машини, м'ячі, кубики, конструктори, одяг, меблі, посуд для ляльок. На очах у дітей поступово об'єднується

кілька простих сюжетів (ляльку нагодували і поклали спати; лялька поїла і сіла дивитися телевизор тощо). Дуже важливо, щоб діти привносили власні елементи в ігри, продемонстровані раніше вихователем. Так, вихователь схвалює дії дівчинки, яка, погодувавши ляльку, взяла її на руки, перед тим як покласти спати.

Показником ефективності проведених з дітьми ігор і дій з сюжетними іграшками є ситуація, коли діти в ігровому куточку грають самостійно, а вдома - з улюбленими іграшками. Для того, щоб надалі навчити дітей грати разом, доцільно проводити ігри, де вони діють в парі: ігри з м'ячем і т.д.

Предметно-ігрові дії можуть бути пов'язані з елементами будівельних ігор: спорудження вихователем будинків за участю дітей, гаража, сходів; обігравання їх, включення в ігри з сюжетними іграшками. Доречно також на даному етапі пов'язувати дії з сюжетними іграшками з іграми з водою, піском на ділянці (наприклад, робити з піску піріжки для ляльок, купати ляльок, ловити рибок і т.д.).

Найважливішою умовою правильної організації дії з сюжетними іграшками є постійне використання мови: всі ігрові ситуації супроводжуються усним мовленням, деякі важливі для оволодіння дії з іграшками, слова і фрази фіксуються на табличках і «прочитуються» (тобто проговорюються) в процесі демонстрації іграшок і дій з ними («Це лялька. Погодуй ляльку. Лялька їсть»). Особлива емоційна обстановка навчання гри, дії дітей з іграшками можуть сприяти швидкому в порівнянні з іншими заняттями запам'ятовуванню слів, відтворенню лепетних слів (ляля, няв, ав-ав, бах і т.д.), контуру слів, окремих складів, сполучень звуків. Вихователю дуже важливо «підхопити» ці слова, закріпити в мові дитини. Саме гра стимулює засвоєння дитиною назв тих іграшок та предметів, дій, які проходять через її власний досвід.

Для ігор дітей з порушеннями слуху молодшого дошкільного віку характерне розширення кількості сюжетних іграшок і дій з ними, відображення в іграх того, що діти бачать в навколишньому житті. Ігри стають тривалішими, дії з іграшками більш деталізованими. На зміну окремим ігровим діям приходить гра, в якій знайомі дітям дії об'єднані спільним сюжетом. Так як життєвий досвід дітей з порушеннями слуху обмежений, вони не вміють побачити і передати в грі найбільш суттєве, іграм передують проведення спостережень за побутовими діями дорослих - няні, кухаря, за використовуваними ними предметами, діти вчаться за допомогою вихователя наслідувати їх. Організуються ігри, в яких діти перуть лялькову білизну, роздягають і одягають ляльку, купають її, готують їй обід і т.д. Проведенню таких ігор передують, окрім спостережень, розгляд картинок, бесіди з дітьми, обігравання атрибутів. Як методичний прийом використовується наслідування дій вихователя: він показує правильну

послідовність ігрових дій, які в подальшому будуть відтворювати діти. При відтворенні більш точних, детальних дій в грі діти з порушеннями слуху дуже часто починають підміняти ігрові дії трудовими. Так, наприклад, перучи білизну для ляльки, захоплюються послідовністю дій, забувши про мету прання. Цей факт повинен бути в полі зору вихователя: він повинен звертати увагу дітей на ставлення до ляльки, тобто не забувати про мету й мотиви ігрових дій.

В процесі розширення уявлень про навколишній світ, накопичення досвіду ігор розширюються можливості спілкування. Однак спілкування дітей з порушеннями слуху в іграх дуже обмежене внаслідок відсутності необхідних мовних засобів. Вихователь включає в ігри, спочатку в ті, які проводить сам, необхідні слова і вирази, показує сферу їх використання. Необхідно ретельно відбирати найбільш важливі для даної ігрової ситуації мовні засоби, інакше, як це часто спостерігається, заняття перетворюється в повторення незліченної кількості слів, емоційний настрій пропадає і гра перестає цікавити дітей. В іграх повинен бути відображений той мовний матеріал, який знайомий і з інших занять (ознайомлення з навколишнім світом, розвиток мовлення). Стосовно молодших дошкільників - це спонукання, повідомлення, питання («Будемо купати ляльку. Дай мило. Дай рушник. Вимий руки. Витри ... Лялька чиста ...»). Вихователь допомагає дітям скористатися тими чи іншими виразами, показує способи їх використання.

Накопичення у дітей ігрового досвіду, освоєння різноманітних дій з сюжетними іграшками дає можливість ускладнити ігрові дії шляхом введення предметів-замінників, у ролі яких найчастіше використовується поліфункціональний ігровий матеріал - предмети, що не мають чітко зафіксованого функціонального призначення (палички, брусочки, стрічки, папірці і т.д.). Як зазначалося вище, діти з порушеннями слуху в іграх користуються сюжетними іграшками і не прагнуть знайти і використовувати предмети-замінники.

Робота з навчання дітей порушеннями слуху використання предметів-замінників передбачає певну послідовність і залежить від рівня розвитку гри дітей. Коли вихователь тільки приступає до навчання ігор з використанням замінників, він демонструє дію з реальним предметом (мило, термометр, тощо). Тільки потім, в ситуації відсутності даного предмета, підшукується і перейменовується відповідний предмет (наприклад, паличка - це буде термометр... Втратили термометр... Нічим виміряти температуру у ляльки...), демонструється дія з ним.

У міру накопичення дітьми досвіду дій з предметами-замінниками та засвоєння сенсу їх використання вихователь показує дії тільки реальним предметом, разом з дітьми підшукує предмет-замінник і позначає його новим ім'ям, але не демонструє дії з ним. У

старшому дошкільному віці вже буває досить простої вказівки на можливість використання будь-яких поліфункціональних предметів в ролі сюжетної іграшки (наприклад, паличка буде термометром). Слід пам'ятати, що предмет-замінник повинен мати схожість з реальним предметом. Діти з порушеннями слуху важче приймають у ролі замінника знайомий предмет із зафіксованою функцією, ніж малознайомий предмет поліфункціонального призначення.

Так, використання палички в ролі термометра більш доречно, ніж ручки або олівця. Перш ніж вводити умовний предмет, потрібно бути впевненим у тому, що діти добре оволоділи діями з реальним предметом і що вони розуміють предметну співвіднесеність слова (наприклад, використовували в іграх справжній або іграшковий термометр, користувалися ложкою при годуванні ляльки і т.д.). Як показують спостереження, вихователі часто не використовують сприятливі можливості для включення в ігри предметів-замінників. Слід пам'ятати, що заміщатися можуть не лише предмети, а й розгорнуті дії, а також ігровий простір. Наприклад, для гри «Кімната» проводиться крейдою риска, позначаються деякі деталі інтер'єру і повідомляється, що тут буде кімната (поліклініка, магазин і т.п.).

Таким чином, у роботі з дітьми з порушеннями слуху у віці від двох до чотирьох років основна увага звертається на оволодіння ними структурою та послідовністю предметно-ігрових дій як способу побудови гри, де в якості основи гри виступає реальна предметна дія, імітована через дії з ігровим предметом. Проводяться такі ігри, як наприклад «День ляльки», «Лялька захворіла», «Прання», «Купання ляльки» і т.д.

Іншим способом побудови і збагачення гри є рольова поведінка. При такому способі побудови гри основним у сюжеті є персонаж, характерну поведінку якого дитина імітує, підпорядковуючи йому предметно-ігрові дії. На попередніх етапах розвитку гри ще не відбувається явного сприйняття ролі, відтворюється ряд дій (годують, лікують ляльку, будують будинок і т.д.), проте роль міститься в діях, пов'язаних із сюжетною іграшкою. У міру розвитку гри вихователь називає, позначає роль словом. Демонструючи певні предметно-ігрові дії, фіксуючи увагу на відносинах, почуттях людей, він підкреслює особливості виконання кожної нової ролі. Труднощі вербального позначення ролі, недостатнє розуміння взаємовідносин людей дітьми повинні спонукати вихователя накопичити достатньо багато вражень про діяльність дорослих, спочатку тих, що оточують дитину: няні, виховательки, кухаря, водія, а потім і тих, з якими діти зустрічаються рідше: продавця, перукаря, лікаря. Дуже важливо, щоб спостереження, що вносяться в ігрову діяльність, були підкріплені змістом інших занять: спостереженнями,

розгляданням картинок на заняттях з ознайомлення з навколишнім світом, відпрацюванням лексики на відповідних за тематикою заняттях з розвитку мовлення.

Розширення уявлень про професійну зайнятість людей відбувається різними шляхами: перш за все організовуються спеціальні спостереження за діяльністю, наприклад, кухаря. Пояснивши, що кухар буде готувати обід для всіх дітей, потрібно уважно оглянути кухню: плиту, холодильник, столи. Вихователь фіксує увагу на діях кухаря (варить суп, мие, ріже, кладе в каструлю м'ясо, овочі і т.д.). Проте подібних спостережень недостатньо, щоб діти змогли в іграх виконувати цю роль. Наявні у них уявлення можна розширити, розглядаючи малюнки, діапозитиви, в процесі бесіди уточнюючи назви атрибутів, дій кухаря: «Що спочатку зробив кухар? Що потрібно, щоб зварити суп? »Далі можна провести обігрування сюжетних іграшок (плити, кухонного начиння і т.д.). Це дозволить уточнити структуру ігрових дій, необхідність і правильність використання різних предметів, освоїти їх ще до включення в сюжетну гру. Доцільно проведення дидактичної гри «Кому що потрібно?».

Тільки після цієї попередньої роботи вихователь організовує гру на нову тему, беручи участь в ній в якості одного з діючих осіб. Для того, щоб показати ігрові можливості всіх ролей, вихователь в наступний раз виконує іншу роль. В іншому випадку діти будуть відтворювати повторювані стереотипні ігрові дії. Освоюючи нову гру, все більше дітей виконують одні й ті ж ролі. Завдання вихователя - підказати, як можна урізноманітнити ігрові дії, які нові обличчя можуть брати участь в грі, які нові атрибути, предмети-замінники можуть бути введені. Вихователь стежить за тим, щоб діти прагнули освоювати знайомі ролі під час ігор у вільний час.

Слід пам'ятати, що для дітей освоєння ролі пов'язано з діями з відповідними предметами, сюжетними іграшками. Тому, по-перше, важливо стежити за наявністю іграшок, пов'язаних з тією чи іншою роллю, а по-друге, стимулюючи дії з іграшками, підказувати, яку роль може вибрати дитина («У тебе кермо. Ким ти будеш? Ти водій?»). Багато дітей відтворюють дії, розуміючи їх зміст, але, не знаючи відповідних слів і виразів (водій, кухар, кондуктор, продавець). Тому важливо відобразити цю лексику на табличках, розташовуючи їх поруч з наборами іграшок і атрибутів (кухар працює на кухні, кухар готує: варить суп, смажить). Наявність такого матеріалу допоможе дитині позначити свої дії, розповісти про свої ігри і, найголовніше, спілкуватися з іншими дітьми, виконуючи ту чи іншу роль. У зв'язку з засвоєнням дітьми ролей в іграх (лікар, водій, кухар тощо) необхідно мати ігрові атрибути: шапочки, фартухи, халати.

Однак при виконанні тих чи інших ролей недостатньо лише відтворити ігрові дії. У старшому дошкільному віці гра побудована не тільки на зображенні діяльності людей, а й

на передачі їх взаємин. Вихователь, перш за все сам, відтворює почуття, відносини людей, виконуючи ролі в грі і фіксує на цьому увагу дітей («Лікар дбає про хворого. Продавець ввічливий з покупцями» і т.д.). Оцінюючи разом з дітьми виконання ролей тією чи іншою дитиною, вихователь підкреслює, як він ставиться до інших учасників гри («Альоша хороший водій. Він дбав про пасажирів. Він допоміг мамі з донькою увійти до автобуса»). Для дітей завжди складним є розподіл ролей, тому вихователь допомагає їм. Він стежить, щоб найбільш активні не виконували багаторазово одні й ті ж ролі, щоб сором'язливі, а також діти з поганою мовою могли відчутти себе впевнено в головних ролях. Однак робити це слід делікатно, зважаючи на бажання дітей, враховуючи особливості їх характерів. Не слід диктувати і нав'язувати роль, яка не подобається дитині.

У ході засвоєння дітьми ролей в різноманітних іграх слід насичувати їх складними елементами, піднімати гру на більш високий рівень. Для цього включаються предмети-замінники, використовуються дії в уявному плані.

Діти дуже люблять телефонувати в уявний дзвінок, витирати ноги на уявному килимку, клацати уявним вмикачем. Однак уявними можуть стати лише ті дії, які добре засвоєні в побуті, зрозумілі за змістом і доступні всім дітям.

У старшому дошкільному віці ігри стають більш тривалими, тривають протягом декількох тижнів, видозмінюючись, збагачуючись новими елементами; розширюється коло діючих осіб і відображаються явищ. На цьому етапі відбувається оволодіння способами побудови сюжету. Найбільш часто діти грають в такі ігри, як «Магазин», «Місто», «У лікаря», «На пошті», «Школа» і т.д.

У цих іграх об'єднується ряд сюжетів (наприклад, хвороба дитини, прихід лікаря, дії батьків, відвідування поліклініки, відвідування магазину і покупка подарунка для бабусі, прихід у дитячий садок). У таких колективних іграх діти приймають участь, тому для цього потрібен ретельний відбір мовних засобів та їх попереднє уточнення.

Вихователь вчить дітей поповнювати ігри новими враженнями і знаннями, відображати працю людей, їхні почуття і відносини, розвивати сюжет, перебудовувати його. Така гра передбачає включення елементів планування, спілкування дітей, виконання ролей, її оцінку. Гра повинна бути підготовлена як у змістовному, так і в плані мовного оформлення. Діти повинні знати назви ігор, дійових осіб, вміти розподілити ролі.

Підготовка до гри триває кілька днів. Вона проводиться як на заняттях, так і у вільний час, на прогулянках і тісно пов'язана з матеріалом інших занять. Умовно можна виділити наступні етапи в підготовці до сюжетно-рольової гри:

- підготовка до екскурсії (визначення вихователем її мети, вибір об'єктів спостереження, відбір мовного матеріалу, який буде повідомлено під час екскурсії);

- проведення екскурсії, виконання дій під час екскурсії (купівля подарунка для когось з дітей, відправлення листів та листівок і т.д.);
- бесіда про враження від екскурсії, розширення уявлень дітей в процесі розглядання малюнків, книг, альбомів; уточнення і активізація необхідного мовного матеріалу;
- закріплення знань дітей в процесі малювання, дидактичної або рухливої гри;
- обігравання сюжетних іграшок, підбір предметів-замінників; виготовлення необхідних атрибутів;
- визначення задуму майбутньої гри, планування її етапів, розподіл ролей;
- проведення колективної гри за участю вихователя;
- вираз безпосередніх вражень від гри, виконання ролей дітьми.

Складна сюжетно-рольова гра вимагає від дітей оволодіння мовним матеріалом, пов'язаних як з організацією гри, так і з її змістом. Ними повинен бути засвоєний термінологічний словник, характерний для ігрової діяльності. Слова і вирази потрібно підібрати завчасно. Постійне використання цих мовних одиниць сприяє засвоєнню їх дітьми. В оволодінні мовним матеріалом, пов'язаним з певною тематикою, значну допомогу вихователю може надати сурдопедагог, що планує близькі за тематикою заняття з розвитку мовлення. Планомірне розширення словника з даної теми, уточнення і конкретизація значення слова, відпрацювання його структури, активізація в різних контекстах допоможуть під час гри зосередити увагу на її змістовний бік.

Окрім сюжетно-рольових ігор в програмі містяться ігри-драматизації. Оволодіння ними пов'язано зі знайомством з казками: «Ріпка», «Колобок», «Теремок», «Трое поросят», «Червона Шапочка» тощо. Підготовка до проведення таких ігор вимагає участі сурдопедагога, оскільки з текстами казок діти знайомляться на заняттях з розвитку мовлення. Спочатку проводиться емоційне розповідання казки з демонстрацією персонажів і їх дій (показ малюнків, використання лялькового театру); в процесі уточнюються значення незнайомих слів, проводиться бесіда. Потім сюжет казки відтворюється через читання, повторне розповідання дітьми. І лише тоді, коли казка зрозуміла всім дітям, вихователь переносить її в гру. З'ясовуються дії персонажів і їх послідовність; підбираються костюми і атрибути гри, розподіляються ролі.

Як бачимо, роль сурдопедагога при навчанні дошкільників з порушеннями слуху гри досить велика. Повсякденне керівництво ігровою діяльністю допомагає формуванню в дітей творчого ставлення до дійсності, розвитку уяви. При створенні певних умов і правильної організації в грі відбувається корекція як окремих психічних функцій, так і особистості дитини з порушеннями слуху в цілому.

Література

1. Діти з особливими потребами: поради батькам / За ред.: В.І. Бондаря, В.В. Засенка. – К.: Наук. світ, 2004. – с. 129-139.
2. *Макаренко А.С.* Книга для батьків. – К.: Рад. школа, 1973. – с. 286-293.
3. *Головчиц Л.А.* Дошкільня сурдопедагогіка. – М.: Владос, 2001. – с. 170-178.
4. *Поніманська Т.І.* Основи дошкільної педагогіки. – К.: Абрис, 1998. – с. 358-390.
5. *Проскура О.В., Шибицька Л.О.* Як учити найменших. – К.: Рад. школа, 1982. – с. 41-45.